

Perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistusryhmälle

ÄIDINKIELI JA KIRJALLISUUS: SUOMI JA RUOTSI TOISENA KIELENÄ

Opetusneuvos Leena Nissilä

Taustaa

Äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaine sisältää vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa 11 eri oppimäärää:

- suomi äidinkielenä
- ruotsi äidinkielenä
- saame äidinkielenä
- romani äidinkielenä
- viittomakieli äidinkielenä
- muu oppilaan äidinkieli
- suomi toisena kielenä
- ruotsi toisena kielenä
- suomi saamenkielisisille
- suomi viittomakielisisille
- ruotsi viittomakielisisille

Näiden lisäksi perusteiden liitteenä on suositus maahanmuuttajien äidinkielen opetuksen perusteiksi. Maahanmuuttajien oman äidinkielen opetus on näin perusopetusta täydentävää opetusta.

Kenelle suomea tai ruotsia toisena kielenä?

Tuntijakoasetuksen (1435/2001) mukaan koulun opetuskielen mukaan määräytyvän äidinkielen ja kirjallisuuden sijasta maahanmuuttajille voidaan opettaa joko kokonaan tai osittain suomen tai ruotsin kieltä erityisen maahanmuuttajille tarkoitetun oppimäärän mukaisesti. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaan oppilaille, joiden äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame ja joiden suomen tai ruotsin kielen taito ei ole äidinkielen tasoinen kaikilla kielitaidon osa-alueilla, opetetaan suomea tai ruotsia toisena kielenä joko kokonaan tai osittain suomi tai ruotsi äidinkielenä -oppimäärän sijaan.

Suomi toisena kielenä -oppilaiden määrän kehitys perusopetuksessa selviää seuraavasta taulukosta.

Vuosi	vuosiluokat 1–6	vuosiluokat 7–9	yhteensä
2008	10 265	4 477	14 742
2007	9 420	4 131	13 551
2006	8 757	3 638	12 395
2005	7 937	3 230	11 167
2004	7 238	3 107	10 345

Ruotsi toisena kielenä -oppilaiden määrät sen sijaan ovat olleet viime vuosina seuraavat:

Vuosi	vuosiluokat 1–6	vuosiluokat 7–9	yhteensä
2008	91	58	149
2007	84	38	122
2006	79	18	97
2005	143	63	206
2004	168	69	237
2003	131	55	186

Opetusministeriön ja Opetushallituksen valtakunnallisen selvityksen mukaan vuonna 2005 pääkaupunkiseudun kolmen kunnan yhteinen oppilasmäärä muodostaa 60 % kaikista suomi tai ruotsi toisena kielenä -oppilaista. Viidessä suuressa kunnassa on kyselyn vastausten perusteella 73 % kaikista suomi tai ruotsi toisena kielenä -oppilaista. 15 suurimmassa tässä selvityksessä olevassa kunnassa on 90 % kaikista suomi/ruotsi toisena kielenä -oppimäärän mukaisesti opiskelevista oppilaista.

Suomi/ruotsi toisena kielenä -opetuksen määrä

Suomi ja ruotsi toisena kielenä -opetusta järjestetään kunnissa vaihtelevasti, koska opetuksesta ei ole tarkkoja säädöksiä. Vuonna 2005 noin 12 % maahanmuuttajaoppilaista sai suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta koko äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen tuntimäärän. Kaikkein yleisin on kuitenkin tilanne, jolloin maahanmuuttajaoppilaat ovat osan äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen tunneista suomi tai ruotsi äidinkielenä -tunneilla yhdessä natiivisuomalaisten kanssa ja saavat esimerkiksi 1–2 tuntia viikossa erillistä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta. Lisäksi koko maassa arviolta neljäsosa (25 %) kaikista maahanmuuttajaoppilaista ei saa edelleenkään lainkaan erillistä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta. Näissä tapauksissa saattavat turhautua sekä maahanmuuttaja, opettaja että suomalaiset oppilaat.

Suomi/ruotsi toisena kielenä -opetuksen rahoitus

Pääsääntöisesti kunnan on tarkoitettu rahoittavan suomi ja ruotsi toisena kielenä -opetus normaalista valtionosuudesta osana koulun opetusta tai koulun tukiovetusresursseista. Onhan kysymys pakollisen oppiaineen pakollisesta oppimäärästä. Vuoden 2006 alusta lähtien opetuksen järjestäjä on saanut kuitenkin korotettua valtionosuutta vieraskielisistä oppilaista perusopetuksessa. Vuoden 2010 alusta lähtien tämä korotus on 6–17-vuotiaista vieraskielisistä kunnan asukkaista.

Lisäksi opetuksen järjestäjä on voinut hakea Opetushallitukselta erillistä valtionavustusta maahanmuuttajaoppilaan suomi/ruotsi toisena kielenä -opetukseen ja muun opetukseen tukeen neljä vuotta oppilaan maahantulosta. Rahoitusta on voinut hakea yhdestä opetustunnista viikossa koulua kohden ja opetustunnista viikossa opetukseen oikeutettua oppilasta kohden. Tästä valtionavustuksesta noin 75 % on haettu suomi/ruotsi toisena kielenä -opetukseen ja noin 25 % muiden aineiden tukiovetukseen. Suomi/ruotsi toisena kielenä -opetus on ollut mahdollista järjestää joko osana koulun opetusta ja/tai erillisten resurssien turvin (koulun tukiovetusresurssien tai maahanmuuttajien tukiovetukseen tarkoitettun erillisen valtionavustuksen avulla). Vuoden 2010 alusta voimaan tullut opetusministeriön asetus muuttaa opetuksesta myönnettävän valtionavustuksen ehtoja siten, että rahoitusta voi hakea Opetushallitukselta kolmesta opetustunnista viikossa jokaista neljän oppilaan laskennallista ryhmää kohti. Mikäli opetuksen järjestäjällä on tässä pykälässä tarkoitettuun opetukseen oikeutettuja oppilaita vähemmän kuin neljä, voi

laskennallisen ryhmän koko olla kaksi oppilasta. Jatkossa suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetuksen ja muun opetuksen tukeen ovat oikeutettuja ne vieraskieliset oppilaat, joiden perusopetuslaissa (628/1998) tarkoitettuun opetukseen osallistumisen aloittamisesta on kulunut enintään kuusi vuotta.

Oppimistulokset

Maahanmuuttajien suomen kielen oppimistuloksia on selvitetty kerran, vuonna 1996 (*Maahanmuuttajaoppilaiden suomen kielen taito perusopetuksen päättövaiheessa*). Tutkimukseen osallistui 90 maahanmuuttajaoppilasta 18 yläasteelta eri puolilta maata. He muodostivat hyvin heterogeenisen joukon, sillä mukana oli 14–21-vuotiaita ja 12:n eri kielen puhujia, jotka olivat käyneet Suomessa koulua 1–9 vuotta. Myös oppilaiden saaman oman äidinkielen ja suomen kielen opetuksen määrä ja luonne olivat vaihdelleet suuresti. Toiset olivat saaneet äidinkielen opetusta säännöllisesti ja toiset eivät lainkaan, ja suomen kielen opetuksenkin vuosittainen tuntimäärä oli vaihdellut noin sadasta runsaaseen kolmeensataan tuntiin eriytetyn opetuksen (esim. suomi toisena kielenä -opetus tai tukiopeutus) osuuden ollessa siitä 0–100 %. Noin kaksi kolmannesta tutkimukseen osallistuneista oppilaista oli ehtinyt peruskoulun päättövaiheeseen mennessä saavuttaa sellaisen kielitaidon, jonka varassa esimerkiksi opetuskeskustelun seuraaminen ja siihen osallistuminen, oppikirjojen tekstin ymmärtäminen ja omien mielipiteiden ja ajatusten suullinen ja kirjallinen esittäminen luonnistuvat jo melko hyvin. He olivat tyypillisesti joko viimeistään ala-asteen puolivälissä Suomeen melko etäisistä kulttuureista tulleita oppilaita, jotka olivat saaneet runsaasti eriytettyä suomenopetusta, tai vähintään kolme vuotta Suomessa asuneita venäjänkielisiä, joista pääosa oli kuullut suomea jonkin verran lapsuudessaan. Myös kaikki vironkieliset ylsivät tälle tasolle, vaikka jotkut heistä olivat asuneet Suomessa vasta vuoden; tämä osoittaa läheisen kielisukulaisuuden nopeuttavan suomen kielen oppimista ainakin alkuvaiheessa.

Noin kolmanneksella arviointiin osallistuneista maahanmuuttajaoppilaita oli suomen kielen ymmärtämisessä ja tuottamisessa vielä sellaisia vaikeuksia, jotka häiritsevät selvästi esimerkiksi koulunkäyntiä, tiedotusvälineiden seuraamista ja selviytymistä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa suomalaisten kanssa. He tarvitsisivat vahvoja tukitoimia vielä peruskoulun jälkeenkin, jotta he suoriutuisivat esimerkiksi jatko-opinnoissa ja pystyisivät hoitamaan asioitaan omatoimisesti suomalaisessa yhteiskunnassa. Nämä oppilaat olivat yleensä tulleet Suomeen vasta ala-asteen loppupuolella tai yläasteen aikana. Useat heistä puhuvat suomea jo hyvinkin sujuvasti, minkä perusteella ulkopuoliselle syntyy helposti vaikutelma vahvasta ja monipuolisestakin kielenhallinnasta. Kielelliset valmiudet eivät kuitenkaan ole ehkä runsaastakaan eriytetystä suomen kielen opetuksesta huolimatta ehtineet vielä kehittyä tasolle, joka riittäisi muuallakin kuin yksinkertaisissa arjen asiointitilanteissa tai kasvokkaiskeskustelussa tuttavien kesken.

Äidinkieli on kaiken oppimisen perusta. Jos oppilas kuitenkin opiskelee jollakin muulla kuin omalla äidinkielellään, tulee myös tästä toisesta kielestä hänen kouluoppimisensa perusta. Ellei oppilas etene suomi toisena kielenä -opinnoissaan, on hänen vaikea edetä missään muissakaan kouluopinnoissa. Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että maahanmuuttajaoppilaat pärjäävät lukemisessa, kirjoittamisessa ja matematiikassa kantaväestöä heikommin. Lisäksi ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajaoppilaat pärjäävät huomattavasti heikommin kuin toisen polven maahanmuuttajaoppilaat. Kyse on siis kohtuullisen normaalista ilmiöstä, joka todennettu ympäri maailmaa. (Pisa 2006.) Helsingin yliopiston Koulutuksen arviointikeskuksen PISA 2006-tutkimusarvioinnin mukaan maahanmuuttajalapsat saavat Suomessa niin hyvää perusopetusta, että myös heidän Pisa-osaamisensa on korkeammalla tasolla kuin

OECD-maiden maahanmuuttajilla. Tutkimus koskee sekä ensimmäisen että toisen polven maahanmuuttajia. Vaikka Suomessa PISA 2006-tutkimukseen osallistujista olikin vain noin 3 prosenttia ulkomaalaistaustaisia, hyviä oppimistuloksia ei voida selittää heidän vähäisellä määrällään. Kun Pisa 2006-tutkimuksen Suomen ja muiden maiden tuloksia on verrattu maahanmuuttajien osalta, on havaittu, että Suomessa asuvat maahanmuuttajat saavat jopa 50 PISA-pistettä enemmän kuin OECD-maiden maahanmuuttajat keskimäärin. Kansainvälisesti vertailtuna Suomessa asuvat maahanmuuttajaoppilaat saavat siis keskimäärin hyvää opetusta. Mutta haasteita riittää Euroopan ovien avautuessa yhä suuremmille maahanmuuttajamäärille. Koulutuksessa on osattava ennakoita maahanmuuttajien tarpeet ja kielen oppimisen tärkeys.

Kansainvälisiä tuloksia täydentää Opetushallituksen tekemä tutkimusraportti *Maahanmuuttajaoppilaat ja koulutus – tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä* (Opetushallitus 2008). Opetushallituksen raportin mukaan maahanmuuttajaoppilaat suoriutuvat heikommin suomenkielisiin verrattuna esim. 5. ja 6. luokan oppimistuloksissa ympäristö- ja luonnontiedon ja matematiikan osalta sekä 9. luokan matematiikassa ja äidinkielessä selkeästi heikommin. Lisäksi noin kolmannes maahanmuuttajaoppilaista kuuluu heikoimmin menestyneiden kymmenykseen, mutta joukossa on myös erinomaisen hyvin suoriutuvia. Hyvin heikosti menestyviä on perusopetuksen päättövaiheessa kuitenkin vähemmän kuin alemmilla luokilla

Opetussuunnitelmat

Kun vertaa vuoden 1994 ja 2004 suomi ja ruotsi toisena kielenä -opetussuunnitelman perusteita, vuoden 2004 perusteissa sisällöt ovat tarkentuneet ja niissä on tapahtunut jonkinasteinen paradigman siirtymä: uudemmat perusteet ovat lähempänä vieraan ja toisen kotimaisen kielen perusteita kuin aikaisemmin. Vuoden 2004 perusteissa näkyy myös se, että suomi toisena kielenä -opetus liittyy saumattomasti oppilaan muuhun koulutyöhön ja luo sille kielellisiä edellytyksiä. Arvioinnin osalta perusteet muuttuivat oleellisesti. Vuoden 1994 perusteiden mukaan suomi/ruotsi toisena kielenä -oppimäärän arvosana ja maahanmuuttajien oman äidinkielen arvosana muodostivat todistukseen keskiarvon äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineessa. Vuoden 2004 perusteiden mukaan ainoastaan suomi/ruotsi toisena kielenä -oppimäärä arvioidaan äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineessa. Suositus maahanmuuttajien äidinkielen opetuksen perusteiksi on perusteasiakirjan liitteenä, joten oman äidinkielen opetus on näin perusopetusta täydentävää opetusta. Näin ollen siitä annetaan erillinen osallistumistodistus, jonka arvosanaa ei lasketa todistuksen keskiarvoon.

Vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteet on laadittu siten, että niiden mukainen suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetus vastaa viikkotunneiltaan suomi tai ruotsi äidinkielenä -opetusta. Suomi ja ruotsi toisena kielenä -oppimäärien sisältöjä ja tavoitteita ei ole jaettu vuosiluokittain tai nivelkohdittain eteneviksi kokonaisuuksiksi, koska oppilaat aloittavat suomi toisena kielenä -opinnot hyvin erilaisin edellytyksin. Lähtökohtien erilaisuutta aiheuttavat paitsi erot suomen kielen taidoissa myös oppilaan oma äidinkieli ja kulttuuri sekä kodin mahdollisuus tukea oppilaan koulunkäyntiä. Niinpä suomea jo kohtalaisesti osaavien oppilaiden kohdalla voidaankin osa sisällöistä jättää opettamatta ja opettaa niiden sijaan joitakin suomi äidinkielenä -oppimäärän sisältöjä. Suomi/ruotsi toisena kielenä -opetuksen lähtökohtana onkin oppilaan suomen/ruotsin kielen taito, ei luokka-aste, jolla hän opiskelee. Oppilashan voi aloittaa suomi tai ruotsi toisena kielenä -opiskelun millä luokalla tahansa. Tällöin oppilaan kielitaito voi olla nolla tai kohtalainen tai jotain siltä väliltä. Tästä seuraa puolestaan oppilaiden tarpeiden yksilöllisyys.

Suomen tai ruotsin kieli on maahanmuuttajataustaisille oppilaille sekä oppimisen kohde että sen väline. Tästä syystä on tärkeää, että maahanmuuttajaoppilas saa perusopetuksen aikana vankan suomen kielen taidon. Muiden kouluaineiden opinnoissa menestyminen edellyttää yhteistyötä eri opettajilta.

Suomi ja ruotsi toisena kielenä –oppimäärien opetussuunnitelman perusteissa on käytössä eurooppalaisen viitekehyksen mukainen kielitaidon tasojen kuvausasteikko. Perusteissa asteikon avulla ilmaistaan päättöarvioinnin kriteerit arvosanalle kahdeksan kielitaidon osalta. Kuitenkin kielitaito parhaimmillaan sisältää paljon kulttuurista osaamista. Maahanmuuttajalle kulttuuriosaaminen on välttämätöntä. Jotta kulttuuriosaamisen merkitys tulisi täysin näkyväksi, on päättöarvioinnin kriteereihin lisätty kielitaidon tason lisäksi kulttuuritaidot.

Opetussuunnitelmaseurannan tuottama tieto

Seurannassa käsitellyt suomi toisena kielenä -opetussuunnitelmat vastaavat hyvin perusteiden linjauksia. Niissä sanotaan myös selvästi se, kenelle opetetaan suomea toisena kielenä. Suurin ongelma opetussuunnitelmissa on se, että niissä ei mainita, kuinka paljon ja kuinka kauan erillistä suomi toisena kielenä -opetusta annetaan, vaikka perusteissa sanotaan, että opetuksesta laajuudesta päätetään opetussuunnitelmassa. Ainoastaan yhden koulun opetussuunnitelmassa mainitaan, että erillisen suomi toisena kielenä -opetuksen laajuus riippuu oppilaan kielitaidosta.

Keskeinen puute opetussuunnitelmissa on myös se, että suomi toisena kielenä -oppisisällöt on niissä yleensä jaettu vuosiluokittain eteneväksi kokonaisuudeksi, mikä on vastoin opetussuunnitelman perusteita, tai sitten opetussuunnitelmassa ei ole lainkaan näkyvissä sitä, miten opetus on tarkoitettu järjestää. Ainoastaan yhden kunnan opetussuunnitelmassa oppisisällöt oli jaettu kielitaidon mukaisiin tasoihin. Opetussuunnitelmissa voisivat selkeämmin näkyä myös suomi toisena kielenä -opetuksen paikalliset painotukset esim. kohdissa puhutun ja kirjoitetun kielen ero ja puhutun kielen vaihtelu.

Päättöarvioinnin kriteerit on yleensä lainattu suoraan perusteista eli ne ovat perusteiden mukaiset. Yhden koulun opetussuunnitelmasta päättöarvioinnin kriteerit puuttuvat. Yhden kunnan opetussuunnitelmassa on lisäksi annettu päättöarvioinnin hyvän osaamisen kriteerit arvosanalle 5. Yhden kunnan opetussuunnitelmassa on laadittu hyvän osaamisen kuvauksia myös muuhun kuin päättövaiheeseen.

Opettajatilanne

Kelpoisuus antaa suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetusta on luokanopetuksessa luokanopettajalla ja aineenopetuksessa äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajaksi valmistuneilla opettajilla. Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksesta poiketen suomi toisena kielenä -opettajien virkoja ja toimia on runsaasti myös perusopetuksen vuosiluokkien 1–6 kouluissa. Suomi toisena kielenä -opettajat suorittavat äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan opinnot ja erikoistuvat suomen kielen opinnoissaan suomi toisena kielenä -alaan. Tällöin opettajalla on hyvät valmiudet opettaa sekä suomea toisena kielenä että äidinkieltä ja kirjallisuutta. Opettajan kelpoisuus myös määräytyy tehtävän perusteella. Siten työnantaja voi edellyttää suomi toisena kielenä -erikoistumisopintoja, vaikka virka onkin aina äidinkielen ja kirjallisuuden lehtorin virka tai toimi. Suomi toisena kielenä -opintoja voi suorittaa kaikissa niissä Suomen yliopistoissa, joissa voi valmistua myös äidinkielen ja kirjallisuuden opettajaksi. Kahdessa yliopistossa on myös suomi toisena kielenä -professori (Helsinki ja Jyväskylä).

Opetushallitus

Hakaniemenranta 6, PL 380, 00531 Helsinki, puhelin 040 348 7555, faksi 040 348 7865, etunimi.sukunimi@oph.fi, www.oph.fi

Utbildningsstyrelsen

Hagnäskajen 6, PB 380, 00531 Helsingfors, telefon 040 348 7555, fax 040 348 7865, förnamn.efternamn@oph.fi, www.oph.fi

Opettajat Suomessa 2008 -julkaisun mukaan suomi toisena kielenä -opettajia oli perusopetuksessa 128 ja ruotsi toisena kielenä -opettajia 2. Kelpoisia antamaan opetusta hoitamassaan tehtävässä suomi toisena kielenä -opettajista oli 68,8 % ja ruotsi toisena kielenä -opettajista 100,0 %. Opetusministeriön raportin (Opettajatarve maahanmuuttajataustaisten opetuksessa ja koulutuksessa) mukaan uusien opettajien tarve vuonna 2012 on 64 opettajaa.

Pohdittavaa

Perusopetuksen aikana saavutettu suomen kielen taito on maahanmuuttajalle tärkeä perusteen jälkeisten opintojen sekä koko suomalaiseen yhteiskuntaan kotoutumisen perusta. Maahanmuuttajien opetuksessa tulee panostaa erityisesti suomen tai ruotsin kielen hallintaan, joka luo pohjaa jatko-opinnoissa ja työelämässä menestymiselle sekä mahdollistaa kotoutumisen suomalaiseen yhteiskuntaan. Opetusministeriön uusi asetus tulee lisäämään mahdollisuutta saada enemmän erillistä suomi/ruotsi toisena kielenä -opetusta. Säädöspohjaa tulisi kuitenkin myös tarkentaa, jos halutaan, että opetusjärjestelyissä ei olisi niin paljon kuntakohtaista erilaisuutta ja siitä johtuvaa epätasa-arvoa.

Nykyisen tuntijakoasetuksen ja opetussuunnitelman perusteiden sanamuotojen välillä on myös pieni ero. Tuntijakoasetus ilmaisee suomi/ruotsi toisena kielenä -opetuksesta väljemmin: ”koulun opetuskielen mukaan määräytyvän äidinkielen ja kirjallisuuden sijasta maahanmuuttajille **voidaan opettaa** joko kokonaan tai osittain suomen tai ruotsin kieltä erityisen maahanmuuttajille tarkoitetun oppimäärän mukaisesti”. Opetussuunnitelman perusteiden sanamuoto sen sijaan on, ”että oppilaille, joiden äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame ja joiden suomen tai ruotsin kielen taito ei ole äidinkielen tasoinen kaikilla kielitaidon osa-alueilla, **opetetaan** suomea tai ruotsia toisena kielenä joko kokonaan tai osittain suomi tai ruotsi äidinkielenä -oppimäärän sijaan”.

Toisen polven maahanmuuttajien määrän lisääntyessä tulee yhä enemmän ajankohtaiseksi pohtia myös sitä, voidaanko samoja tavoitteita ja sisältöjä ja erityisesti päättöarvioinnin kriteereitä soveltaa sekä ensimmäisen että toisen polven maahanmuuttajiin.

Suomi toisena kielenä -ala on viimeisten viidentoista vuoden aikana vakiintunut. Opettajankoulutus ja oppimateriaalituotanto ovat jo tyydyttävällä tasolla. Myös alan tutkimusta tehdään Suomessa enenevässä määrin, mutta tutkimustietoa tarvittaisiin kipeästi lisää myös koulutuspoliittisen päätöksenteon tueksi. Ruotsi toisena kielenä -ala sen sijaan on vielä muotoutumassa, mutta voi hyödyntää Ruotsissa tehtyä tutkimusta ja materiaalituotantoa.

Kansainvälisesti toisen kielen opetus on vielä käymistilassa. Monet maat ovat vasta luomassa siihen käytänteitä. Joissakin maissa taas ollaan vähentämässä opetusta lähinnä taloudellisista syistä maahanmuuttajien määrän kasvaessa.